

Hukuk Kültürü Suç Ve Kentsel Yağma

Mithat Arman KARASU
Harran Üniversitesi, İİBF

Özet

Kültür bir toplumun duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerinin toplamıdır. Din, aile, sanat gibi sosyal kurumlar kültürü oluşturduğu gibi, aslında kültürden de etkilenir. Bu durum hukuk içinde geçerlidir. Bir toplumun hukuka olan inancı, hukuk devletine gösterdiği saygı, o toplumun kültürünün bir yansımasıdır.

Türkiye'de gerek devlet gerekse toplum nezdinde hukuk kültürünün çok da geliştiğini söylemek zordur. Sivil toplum geleneğinin olmayışı, siyasal popülizm ve patronaj ilişkilere dayalı siyaset yapma biçimi hem toplumda hukuk devletine olan inancın azalmasına hem de hukuk dışı eylemlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Bildiri kapsamında öncelikle hukuk kültürü ve hukuk devleti kavramları açıklanacak, Türk toplumunda hukuk kültürünü belirleyen dinamikler ele alınacaktır. İkinci bölümde, ülkemizdeki hukuk devletine yönelik ihlallere yer verilecektir. Son bölümde bu hukuk ihlallerinin toplum bakımından doğurduğu olumsuz sonuçlar üzerinde durulacaktır. Bildirinin amacı Türk toplumunun kültürel dinamikleri içinde şekillenen hukuk kültüründen hareketle ülkemizde yaşanan hukuk ihlallerini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Hukuk Kültürü, Suç, Kent

Law Culture, Crime And Urban Plundering

Abstract

Culture is the accumulation of the perception, thinking and behavior patterns of a society. Social institutions such as religion, family and art do not only constitute the culture, but also are influenced by the culture. This is true for law too. Faith in justice system and respect to the rule of law in a society are the reflections of the culture of that society.

It is difficult to say that Turkey has an advanced law culture within state or society. Lack of the tradition of civil society, political populism and clientelism based politics give rise to the diminishing of faith in rule of law as well as the spreading of unlawful acts in the society.

Within the context of this paper, the concepts of law culture and rule of law will be described at first, and then the dynamics that determine the law culture in Turkish society will be discussed. In the second chapter (section) of the paper, the violations of the rule of law in Turkey will be examined. In the last section, the negative impacts of the violation of law on the society will be emphasized. The objective of this paper is to analyze the violations of law in Turkey in terms of the law culture shaped within the social dynamics of the Turkish society.

Key Words: Law, Law Culture, Crime, City

1. Giriş

Hukuk devleti ilkesini gerçek anlamda hayata geçirmek toplumun hukuka inanması, temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda hassas davranması, devleti oluşturan kurum ve kuruluşlarının daima hukuka bağlı kalması ile mümkündür.

Türkiye'de anayasal ve yasal zeminde hukuk devletinden bahsetmek mümkün olsa da hukuk devletinin gerçek anlamda benimsendiğini söylemek zordur. Kimi siyasiler ya da kamu yöneticileri elde ettikleri ayrıcalıkları ve hukuki bağımsızlıkları kişisel amaçları için kullanmakta, patronaj ilişkilere ve siyasal popülizme dayalı siyaset yapma biçimi hukuku işlemez hale getirmektedir. Bu noktada hukukun varlığını sürdürebilmesi büyük ölçüde toplumun hukuk kültürüne bağlı olmaktadır.

Türk toplumunun hukuk kültürünün ve bu kültürün hukuk devleti ile olan ilişkisinin ele alınacağı bildiride, öncelikle kavramsal bir çerçeveye çizilecektir. İkinci bölümde, ülkemizdeki hukuk devletine yönelik ihlallerine yer verilecektir. Son bölümde, bu hukuk ihlallerinin toplum bakımından doğurduğu olumsuz sonuçlar ele alınacaktır. Bildirinin amacı Türk toplumunun hukuk kültüründen hareketle ülkemizdeki hukuk ihlallerini ve bunların nedenlerini analiz etmektir.

2. Türk Toplumunda Hukuk Kültürü Ve Hukuk Devleti

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre hukuk, toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünüdür. Hukuk bir sosyal kurum olarak toplumsal yapıyı oluşturan diğer toplumsal kurumlarla ve toplumsal sistem içindeki diğer öğelerle karşılıklı bir etkileşim halindedir. Diğer bütün sosyal kurumlar gibi hukukun da toplumsal bir bağı ve bu yönüyle sosyo-kültürel boyutları bulunmaktadır.

Hukukun hem bir kültür yaratıcısı, hem de bir kültür nesnesi olduğu söylenebilir. Genel olarak hukuk, birey ve grup kimliğini, sosyal pratikleri ve kültürel simgelerin anlamını şekillendirir. Sosyal pratikler ve kültürel simgeler de aynı zamanda hukuku meşrulaştırarak, sosyal bakımdan istenir kılarak, siyaseten uygulanabilir hale getirerek, mevcut durumu değiştirerek hukuku şekillendirir. Hukuk ile kültür arasında karmaşık bir diyalektik ilişki vardır. Hukuk, kültürün oluşumuna katkıda bulunurken kültür de hukuku etkiler ve şekillendirir (Yüksel, 2012: 5).

İkel bir toplumdan modern toplumlara kadar her toplumun bir hukuk düzeni vardır ve bu düzen onun kültürü içinde biçimlenmektedir. Her toplumun kendi kültürü içinde oluşan bir hukuk anlayışı, hukuka bakış açısı ve hukuk algısı

bulunmaktadır (Sümer, 1998: 315). Kağıda basılı bir kanun kültürel girdiler olmadan hayata geçirilemez, bu durumda kültür hukukun etkinliğinin ve toplumsal meşruiyetinin biricik kaynağıdır.

Bir toplumda kültürel etkenlerin hukuk üzerinde zamanla yarattığı etkilere ve farklılıklara o toplumun hukuk kültürü denir. Hukuk kültürünü, en genel anlamda, hukuksal boyutu bulunan sosyal tutum ve davranışların nispeten düzenlilik gösteren kalıplaşmış hali olarak da tanımlamak mümkündür. Hukuk kültürü, hukuksal kurumların işleyişiyle ve hukuki metinlerin yorumuyla bütünleşmiş değerlerin, pratiklerin ve kavramların özgül bir tarzını ifade eder (Yüksel, 2012: 6).

Hukuk kültürü, hukuk kurallarının ve kavramlarının gerçek anlamını, onların toplum hayatındaki ağırlığını, yerini ve rolünü belirler. Hukuk kültürü, hukukla ilişkili değerler ve tutumlar ağıdır ki, bu ağ insanların ne zaman, niçin ve nerede hukuka yöneldiklerini veya yüzlerini çevirdiklerini tayin eder (Freidman, 1996: 30).

Hukuk Kültürünün Hukuk Devleti İle Olan İlişkisi:

Hukuk kültürünün bu özgün yapısı toplumun hukuk devleti algısı üzerinde de doğrudan sonuçlar doğurur. Hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesi ve hukukun üstünlüğünün egemen olması bunun Anayasa ve yasalarda olduğu kadar, kuşkusuz toplumun bilincinde de yer alması ve toplumca benimsenmesiyle mümkündür (İkinciogulları, 1997: 31). Başka bir deyişle, hukuk devleti ilkesinin bütün kurum ve kuralları ile yerleşebilmesi, öncelikle toplumun hukuk bilincine sahip olması, hukuka bağlı bir idarenin varlığına bağlıdır.

Hukuk devleti olmanın gerekleri bellidir. Hukuk devletinin gerekleri arasında; hukukun üstünlüğü ilkesi, yasallık ilkesi, güçler ayrılığı, temel hak ve özgürlüklerin korunması, anayasasının üstünlüğü ve bağlayıcılığı, yasama ve yürütmenin tüm işlem ve eylemlerinin yargı denetimine bağlı olması, saydam ve açık bir yönetimin varlığı, eşitlik ilkesi, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi yer almaktadır. Bu gereklerin yerine getirilmesi hem devleti oluşturan kurum ve kuruluşların hem de toplumun görevidir.

Hukuk devletinin belki de en önemli unsuru toplumda sorunların adil, hukukla ve hukuka uygun olarak çözümlenmesi gerektiği, yönetimin hukukla bağlı olduğu yönünde yaygın bir inancın bulunmasıdır. Bu inanç yargılayan ve değerlendiren toplumsal vicdani kanyı oluşturur. Bir toplumda sorunların hukukla çözümlenmesi ve son sözün bağımsız yargı organları tarafından verilmesi yönündeki inancın yaygınlaşmamış olması ya da yargıya güven duygusunun zedelenmiş olması toplumda demokrasinin, hukuk devletinin ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşmesi yönündeki çabaların karşısına çıkan en önemli engeldir (Aliefendioğlu, 2001: 30).

Toplum hukukun üstünlüğüne inmadığı sürece hukuk devletini inşa etmek mümkün değildir. Hukukun üstünlüğü, yasama ve yürütme işlemleri karşısında son sözü hukukun söylemesi; kısacası, devletin hukukla sınırlı olmasıdır. Devletin yasama, yürütme ve yargı yetkileri, hukukla sınırlandırıldığı sürece kişinin temel hak ve özgürlükleri, devlet karşısında güvenceye alınmış olur ve keyfi bir yönetimin önüne geçilmiş olur.

Günümüzde ülkemizde yaşanan hukuk dışı eylemlerin ve temel hak ve özgürlükler konusundaki ihlallerin bu kadar yaygın olmasının altında kuşkusuz bu keyfiyetin yeterince sınırlandırılmaması yatmaktadır.

Türk Toplumunda Hukuk Kültürü ve Hukuk Devleti:

Eski Yunan'da yurttaşlık hakkının elde edilmesi ve kent-devletinin (polis) yönetiminde halkın doğrudan yer alması, Roma hukukunun getirdiği hukuk geleneği, Aydınlanmanın ışığıyla birleşince, Batı toplumunda hukuk devleti için gereken "bireyin varlığının kabulü" gerçekleşmiştir. Protogaros'un "insan her şeyin ölçüsüdür" sözü bireyin Batı'daki önemini anlaşılması bakımından önemlidir. Bireyin ortaya çıkışı, aynı zamanda, seküler bir yaşamında habercisi olmuştur. Hukukun ilahi bir erkten alınarak rasyonel akla teslim edilmesi hem Batı uygarlığını diğer toplumlardan farklılaştırmış hem de hukuk devletinin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Felemenk hukukçu Grotius ilk kez Tanrı'dan bağımsız insan doğasına bağlı (doğal hukuk düzeni) bir hukuk düzeninin varlığını işaret etmiştir. Bu görüş daha sonra Hobbes, Locke ve Rousseau tarafından geliştirilecektir (Aliefendioğlu, 2001: 35). Bireyin devlet karşısındaki dokunulmazlığı, temel hak ve özgürlüklerin mutlaka korunması ilkesi böylece topluma yerleşmiştir. 1787 yılında ABD Anayasası'nda kişiyi devlete karşı koruyan haklar yer almaktadır. Fransız İhtilalı ise, bu haklar ve özgürlüklerin tüm dünya için evrensel bir değer haline gelmesini sağlamıştır. Günümüzde bu haklar BM İnsan Hakları Bildirgesi'nde güvence altına alınmıştır.

Bu anlamda "birey" kimliğini inşa edemeyen, dolayısıyla, seküler bir hukuk sistemini oturtamamış toplumlar ise; hukuk devleti, insan hakları, sivil toplum vb. kavramları dışarıdan almak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bu toplumlardan birisidir.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin modern hukuk sistemini ve hukuk devleti anlayışını dışarıdan almış olması Osmanlı Devleti'nde adalet olmadığı ya da bir hukuk düzeninin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Bu tür bir değerlendirme hem abartılı hem de gerçek dışı olacaktır. Bir devletin adaletli olmadan, toplumsal meşruiyete dayanmadan uzun süre hüküm sürmesi mümkün değildir. Burada sorun adil bir devlet düzeninin varlığından çok; devlet karşısında bireyin kendini koruduğu, temel hak ve hürriyetlerin kamusal otoriteden bağımsız bir biçimde korunduğu bir hukuk düzeninin varlığıdır. Ki bu hukuk düzeni günümüz Türkiye'sinde bile halen inşa edilebilmiş değildir.

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, bireyin devlet karşısındaki çaresizliği, temel hak ve özgürlüklerin toplum ve devlet nezdinde gerçek anlamda kabul görmemesi sorunu ile devletin siyasal ve ekonomik anlamda rant dağıtıcı konumu değişmemiştir. Başka bir deyişle, devletin yönetim biçimi değişmiş, ancak bireyin devlete karşı olan konumuna yönelik devlet algısı değişmemiştir. Günümüzde siyasi parti liderlerinin tıpkı bir sultan gibi uzun yıllar koltuğunda oturması, sözünün sorgulanmaması, en küçük siyasi partide dahi bir emir-komuta zinciri içinde il ve ilçe kongrelerinin yapılması ve milletvekili adaylarının doğrudan parti merkezine atanması bize fazla bir şeyin değişmediğini açıkça göstermektedir. Kuşkusuz bu durum yönetici elitin tercihleri kadar toplumun hukuk kültürünün de bir sonucudur.

Devletin hukuktan üstün olması ve hukukunun devlet çıkarlarına göre eğilip bükülmesi şeklindeki geleneğimiz Osmanlı'dan beri sürüp gelmektedir (Akyol, 2000). Mithat Paşa'nın yargılanmasında Adliye Nazırı'nın buyrukların uyan Reis Sürari Efendi, Namık Kemal yargılayıp aklayan İstinaf

Mahkemesi Ceza Heyeti Başkanı Abdullatif Suphi Paşa hukuk üzerindeki devlet baskısının tarihimizdeki örnekleridir (Özden, 1991: 357).

Genelkurmay başkanlığının yargıç ve savcılarını davet ederek brifing vermesi, kimi davalarda ilgili açıklamada bulunması, Dışişleri Bakanlığı'nın düşünce suçlarında cezaların düşük tutulması yönünde yargı organlarına mektup göndermesi, Başbakanın DGM savcısının enerji soruşturmasıyla ilgili olarak IMF, Dünya Bankası ve AB'den bilgi isteme olayına sert tepki göstermesi hukuk devletinin ayrılmaz parçası kuvvetler ayrılığı ilkesiyle bağdaşmamakta, hukukun üstünlüğü ilkesi sorgulanır hale gelmektedir (Aliefendioğlu, 2001: 50).

Türk toplumunda yaygın olan hak-hukuk-yasa anlayışına, özetle toplumumuzda egemen "hukuk kültürü"ne bakıldığında pederşahi devletimizin ezici ağırlığı görülmektedir. Devletin bu etkisini ortadan kaldıracak bir sanayi devrimi ve burjuva kültürü de olmadığı için devletin etkinliğinde bir azalma olmamıştır (Laçiner, 2006: 3). Batı'da siyasal sistemin sınıfsal mücadeleye dayanması hem yönetici eliti toplumu oluşturan sınıfların hak ve hukukuna riayet etmeye mecbur bırakmış, hem de bireyin temel hak ve özgürlüklerinin yasalar tarafından garanti altına almasını sağlamıştır. Bu durum hukuka ve kanunlara uyulması konusunda yurttaşlar kadar yöneticilerinde mecbur olduğu sonucunu doğurmuştur.

Ülkemizde ise devlet erkini elinde tutan yönetici elit hem rant ve ayrıcalık dağıtıcı konumunu sürdürmekte hem de kendisini hukukun üzerinde görmektedir. Bu durumda hukuka ve kanuna uyma zorunluluğu yalnızca yurttaşa aittir. Hatta yönetici elit sağladığı bağımsızlıklar sayesinde hukukun üstünde olduğunu her gün topluma tekrar tekrar göstermektedir. Milletvekili dokunulmazlığı, trafik ışığında durmayan devlet erkânı, yargı kararları hakkında açıklama yapan siyasi parti liderleri, en küçük il müdürlüğünde dahi görülen makam aracı ve bürokratik saltanat bu gerçeğin dışı yansımalarıdır.

Tüm bu olumsuzluklar kuşkusuz hukuk devletinin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Toplumumuz sahip olduğu hukuk kültürü bireyin hak ve özgürlükleri yerine devletin güç ve bekasını esas almakta, yargıç bağımsızlığı, yargı bağımsızlığı gibi hukuk devletinin olmazsa olmaz şartları yine bu amaç doğrultusunda esnetilmektedir. Bu bakış açısı yönetici elitin çıkarları için hukuku kullanmasını, hukuk devletinin gerektirdiği yargı denetiminin göz ardı edilebilmesini, alınan yargı kararlarını uygulamamasını mümkün kılmaktadır. Hatta bu ortamda toplumsal düzeni inşa eden "hukuk" bile suç alet edilmektedir.

3. Türkiye'de Hukuk Devleti İlkesine Yönelik İhlaller

Türkiye'de hukuk devleti ilkesinin toplumda yeterince yerleşmemiş olması hukuk devletine yönelik ihlallerin sıklıkla yaşanmasına neden olmaktadır. Hukuk kültürü açısından hukuk kavramı, hukukun sadece bir kurallar ve kavramlar setinden daha fazla bir şey olduğunu vurgular. Hukuk kültürü, aynı zamanda, hukuk toplumunda bir sosyal pratik anlamına da gelir (Yüksel, 2012: 9). Bu nedenle hukuk devletine yönelik her ihlal toplumun hukuk kültüründe yozlaşmaya neden olduğu gibi, toplumda hukuk kültürünün yerleşmesine de engel teşkil eder.

İnsanlığın doğuşundan bu yana varlığını sürdüren hukukun varoluş nedeni toplumda adalet ve istikrarı tesis etmek, kişi hak ve özgürlüklerini korumaktır. Hukukun bunu

başarması, hukuk devletinin gereği gibi işler hale gelmesi ancak toplumun hukuk kültüründe bu değerlerin var olmasıyla mümkündür. Eğer hukuk toplumda birilerine ayrıcalık sağlamak, adaleti engellemek ya da hukuk dışı işlem ve eylemleri meşrulaştırmak için kullanılırsa, o zaman hukuk olmaktan çıkar ve toplumsal meşruiyetini kaybeder.

Bu noktada "hukuk devleti" ile "kanun devleti"ni birbirinden ayırmak gerekir. Hukuk devleti "ilkelere", kanun devleti ise "keyfiyete" dayalıdır. İki sistem arasındaki en temel fark bu sistemlerin felsefelerinde görülmektedir. Hukuk devletinin temel felsefesi sistemin tüm aygıtlarını insanın hizmetine sokmaktır. İnsan hak ve özgürlükleri sistemin temelini oluşturur. Hukuk devleti her şeyden önce eşitlik ilkesine dayanır. Bu sistemde yöneticilerin devlet otoritesine sahip olmaktan kaynaklanan herhangi bir üstünlüğü yoktur (Çaha, 2013).

Oysa kanun devleti tamamen yöneticiler üzerine bina edilmiştir. Bu bakımdan devlet yöneticilerinin beyanları, emirleri, buyrukları kanunlar için önemli bir referans olarak kabul edilir. Kanun devleti aynı zamanda insanı esas almadığı için insanlar arasındaki eşitlik ilkesine de fazla itibar etmez. Burada rejimin dostları ve düşmanları vardır ve bu ölçü muazzam biçimde imtiyaz mekanizması ortaya çıkarır. Devlet toplumdan kaynak toplarken de, elindeki kaynakları değişik mekanizmalar yoluyla dağıtırken de dost ve düşman kategorisine göre hareket eder (Çaha, 2013).

Hukukun Hukukla İhlal Edilmesi: Bir hukuk devleti olmaktan çok bir kanun devletini andıran Türkiye'de, sıklıkla hukuk devleti ilkesine karşı ihlaller yaşanmaktadır. Üstelik bu hukuk ihlallerinin yapılması sırasında farklı hukuki araçlar (kanun, KHK, yönetmelik, idari düzenleyici işlemler) farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Ülkemizdeki bu tip hukuk ihlalleri arasında; özel amaçlı kanun çıkarılması, yeni kanun çıkarılarak kanunun istenen içeriğe sahip hale getirilmesi, torba kanun uygulamaları, KHK yaygın olarak kullanılarak TBMM'nin devre dışı bırakılması, yargının baskı altına alınması, imar planlarının rant amacıyla sıklıkla değiştirilmesi yer almaktadır.

Cargill Fabrikası'nda olduğu gibi, çevreyi kirlettiği mahkeme kararlarıyla tespit edilen ve hakkında kapatma kararı bulunan bir fabrikaya özel kanun çıkarılabilmektedir. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı'nın çıkarılan bu kanunu, haklı gerekçelerle, veto etmesi üzerine aynı kanun farklı bir adla tekrar çıkarılmış, çıkarılan kanunla yalnızca tek bir şirkete özel af getirilmiştir (Karasu, 2009).

Benzer bir durum, Türkiye'deki özelleştirme süreci ve kurvaziyer liman ihalelerinde de yaşanmıştır. İstenen amaca ulaşmak adına kanunlar ve yönetmeliklerde defalarca değişikliğe gidilmiş, Anayasa Mahkemesi'nin bu düzenlemeler karşısında aldığı kararlar göz ardı edilmiş, aynı kanunlar farklı adlarla tekrar çıkarılmıştır (Karasu, 2011).

Ülkemizde son dönemde yaygın olarak yapılan bir diğer hukuku aşma yöntemi "torba kanun" uygulamasıdır. Torba kanun uygulaması TBMM'de var olan geleneksel komisyon sistemini devre dışı bırakmaktadır. Kimi kanunlarda hiçbir gerekçesi olmayan maddeler yer almaktadır. Bu süreç içinde kanun tasarısı ne kamuoyunda ne de TBMM komisyonlarında yeterince tartışılmadan yasalaşmaktadır (İba, 2011: 198).

21.04.2005 tarih ve 5335 sayılı Torba Kanunla 53 kanun ve KHK'de 163 adet değişiklik yapılmıştır. 13.02.2011 tarih ve 6111 sayılı Torba Kanun 66 ayrı kanun ve 7 KHK'de

değişiklik yapmaktadır (İba, 2011: 199). Kanunların bu kadar hızlı değiştirilmesi hukuk dünyasında pek de alışıldık bir yöntem değildir.

Türkiye'de hukuku aracı olarak kullanarak işlenen belki de en yaygın hukuk ihlali imar planlarında yapılan değişikliklerdir. Bir düzenleyici idari işlem olan imar planları herkes için bağlayıcıdır. İmar planlarının nasıl ve ne koşullarda değiştirileceği imar mevzuatında ayrıntısıyla düzenlenmiştir. İmar mevzuatına göre yapılacak olan her imar plan değişikliği haklı bir gerekçeye dayanmalı ve mutlaka "kamu yararına" uygun olmalıdır (Kalabalık, 2002/ Canbazoglu ve Ayaydin, 2011/ Keleş, 2012/ Ergen, 2012).

Diğer taraftan, ülkemizde yapılan imar plan değişikliklerinin ne imar mevzuatının gereklerine ne de kamu yararı, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uygun olarak yapılmadığı toplumca bilinen bir gerçektir. Ülkemizde yapılan imar plan değişikliklerinin önemli bir bölümü kentsel ranttan pay almak amacıyla yapılmaktadır. Yazık ki bu süreçte "hukuk" rant elde etmede bir "araç" konumuna düşmektedir. Üstelik imar plan değişikliğine karşı açılan davalarda alınan yargı kararlarının bir bölümü idare tarafından uygulanmamaktadır.

Yargı Kararlarının Uygulanmaması: Yargı kararlarının yerine getirilmemesi ve bundan doğan sorumluluk konusu, bütün yasal düzenlemelere rağmen Türk İdare Hukukunda yıllardır tartışılan; halen kesin çözüme ulaşılamamış bir sorun olarak önemini devam ettirmektedir. Bir hukuk devletinde "mahkeme kararlarının uygulanmamasından doğan sorumluluk" konusunun tartışılıyor olmasındaki gariplik bir yana, bu tartışmaların temelinde esas olarak kişisel ve siyasal sebeplerin yatıyor olması da ülkemiz açısından üzüntü verici bir durumdur (Akyılmaz, 2007: 449).

Anayasanın 138. maddesinde yargı kararlarına uyulma zorunluluğu belirtilmiş, ayrıca sorumluluğa ilişkin çeşitli düzenlemeler getiren 40., 129. ve 125. maddelerde de kişilerin haksız işlem ve eylemlerden dolayı uğradıkları zararın devlet tarafından tazmin edileceği, daha sonra ilgili kişi veya kişilere rücu edileceği, kişilere değil idareye karşı dava açılacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemelerin yanında İdari Yargı Usul Kanunu (İYUK)'nun 28. maddesi¹, idari yargı kararlarının uygulanmaması halinde doğacak sorumlulukla ilgili özel bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemeye göre idare, yargı kararına uymakla yükümlü

¹ **Madde 28/1:** Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur. Bu süre hiçbir şekilde kararın idareye tebliğinden başlayarak otuz günü geçemez. Ancak, haciz veya ihtiyati haciz uygulamaları ile ilgili davalarda verilen kararlar hakkında bu kararların kesinleşmesinden sonra idarece işlem tesis edilir.

Madde 28/3: "Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemeleri kararlarına göre işlem tesis edilmeyen veya eylemde bulunulmayan hallerde idare aleyhine Danıştay ve ilgili idari mahkemede maddi ve manevi tazminat davası açılabilir."

Madde 28/4: "Mahkeme kararlarının otuz gün içinde kamu görevlilerince kasten yerine getirilmemesi halinde ilgili, idare aleyhine dava açabileceği gibi, kararı yerine getirmeyen kamu görevlisi aleyhine de tazminat davası açılabilir."

olduğu gibi, yargı kararlarının uygulanmamasından doğan zararlar açısından hem idare hem de kamu görevlisi sorumlu olabilmektedirler.

Tüm bu hukuki düzenlemelere karşın ülkemizde yargı kararlarının uygulanmaması, geç uygulanması, hatalı uygulanması, eksik uygulanması ya da uygulandıktan sonra bu uygulamayı ortadan kaldıracak başka bir işlemin ya da eylemin yapılması durumlarına rastlanabilmektedir (Ulutaş, 2009: 23). Hatta bu durum toplumumuzun hukuk kültürü içinde kanıksanır bir hal almıştır (Beder ve Altundış, 2009: 88).

Ankara BŞB Meclisi'nin 13.05.2011 gün ve 1420 sayılı kararı ile onaylanan "Yenimahalle 61003 ada 2-3 sayılı parsellere ait 1/5000 ölçekli Nazım ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişiklikleri" için iptal davası açılmıştır. Mahkeme 31.07.2012 tarihinde yürütmeyi durdurma, 05.12.2012 tarihinde de adı geçen plan değişikliği için iptal kararı vermiştir (spo.org.tr, 07.09.2013). Ancak iptal edilen planın bulunduğu alanda halen devasa bir alış-veriş merkezi ve onlarca lüks konutlardan oluşan rezidanslar yer almaktadır. Bu alış-veriş merkezi ve konutlar Toplu Konut İdaresi tarafından yapılmıştır. Kanuna bağlı kalması gereken bir kamu kurumu kanunu hiçe saymakta, "kentsel yağma"ya ortak olmaktadır.

Bu konudaki bir diğer örnek, Karadeniz Otoyol Projesi'dir. Ardeşen Kültür Derneği'nce, Trabzon İdare Mahkemesi'nde, Karadeniz Otoyol Projesi'nin Ardeşen, Pazar ve Hamidiye geçişi ile ilgili açılan üç ayrı davada, mahkeme yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Mahkeme kararda, Proje'nin; Anayasa'ya, Kıyı Kanununa, şehircilik ilkelerine ve kamu yararına aykırı olduğunu, Proje'nin kentlinin kıyıya erişimini engelleyen bir barikat olduğuna hükmetmiştir (Milliyet, 6.8.2005). Öte yandan Proje sanki mahkemece yürütmeyi durdurma kararı alınmamış gibi devam edip, tamamlanmıştır.

Acar Kent, Acaristanbul, Kızılay üst geçitleri, Atatürk Orman Çiftliği, Uyum Villaları, Safir Rezidans, Galataport, Beykoz Konakları, Gökkafe, 2-B uygulamaları, Cargill Fabrikası, İzmir Tekel Sigara Fabrikası, Kazdağı ve Bergama Altın Madenleri vb. örnekleri artırmak mümkündür. Örneklerin çokluğu sorunun boyutunu bize açıkça göstermektedir. Türkiye'de yargı kararlarının uygulanmaması istisnai bir durum olmanın çok ötesindedir.

Yargı kararlarının uygulanmaması, hak arama özgürlüğünün ortadan kaldırılması anlamını taşımaktadır. Yargı kararlarının uygulanmaması başlı başına hem yargı bağımsızlığını hem de hukuk devletini zedeleyici önemde bir sorundur. Yargı bağımsızlığı ilkesi demokrasinin ve hukuk devletinin olmazsa olmaz bileşenlerindedir (Selçuk, 1997: 223/ Özden, 1991).

Yargı Erkinin Baskı Altına Alınması: 1982 Anayasası hakimlerin görevlerinde bağımsız olduklarını, Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vereceklerini (md.138), azledilemeyeceklerini ve kendileri istemedikçe Anayasa'da gösterilen yastan önce emekliye ayrılamayacaklarını, bir mahkemenin ya da kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve özlük haklarından yoksun kılınamayacaklarını (md.139) ve görevlerini mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esasına göre ifa edeceklerini (md.140) hükme bağlayarak bağımsız yargı için gerekli başlıca şartları sağlamıştır.

Ancak Anayasa'nın 140/6. maddesi uyarınca, hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına

bağlıdır. 144. madde ile hakimlerin yönetsel denetimi, Adalet Bakanlığı'na verilmiştir. 159. maddeye göre ise, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) başkanı Adalet Bakanı'dir (Özkorkurt, 2008: 237).

Gerek yargıç güvencesi gerekse yargı bağımsızlığı bakımından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Kurulun başkanı Adalet Bakanı'dir. Adalet Bakanı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. HSYK'nın ayrı bir sekreteryası ve binası mevcut değildir. Kurul çalışmalarını Adalet Bakanlığı bünyesinde yürütmektedir. HSYK'nin tümüyle özerk olması hem yargıya yönelik siyasal baskının ortadan kalmasını sağlayacak hem de Türkiye'nin kanun devletinden hukuk devletine geçişini hızlandıracaktır (Sayan, 2008/ Beder ve Altundış, 2009/ Aliefendioğlu, 2001).

Yargı sistemini baskı altında tutan bir diğer mekanizma, Türkiye'de devam eden davalar hakkında yorum yapma, kararı eleştirme ya da yetersiz bulma konusunda bir uzmanlar ordusunun bulunmasıdır. Büyük çoğunluğu hukuk eğitimi almamış olsa da, bu uzmanlar özellikle medya aracılığıyla yargının baskı altında tutulmasına büyük katkıda bulunmakta, yasa dışı olmasına rağmen devam etmekte olan davalar hakkında önceden karar verme konusunda bir tereddüt yaşamamaktadırlar.

Hukuk devletine yönelik tüm bu hukuk ihlallerinin arkasında sivil toplumun devlet karşısında yeterince güçlü olmaması, bireyin tebaadan yurttaşına dönüşmemiş olması, devletin ayrıcalık ve rant dağıtıcı konumunu koruması, siyasal popülizme ve patronaj ilişkilere dayalı siyaset yapma biçimi yatmaktadır.

4. Hukuk İhlallerinin Toplum Bakımından Doğurduğu Olumsuz Sonuçları

Hukuk devleti ilkesinden taviz vererek yaratılan hukuksuz ortamın toplum bakımından kimi olumsuz sonuçlar doğuracağı herkesin malumudur. Hukukun ve kanunların kişilere göre esnetildiği, kanunlara ve kurallara uyma konusunda eşitliğin olmadığı bir toplumun uzun süre ayakta kalması mümkün değildir.

Böyle bir toplumda insan hak ve özgürlükleri tehlike altındadır. İnsan hak ve özgürlükleri yasal anlamda garanti altında olsa da, gerçekte keyfi uygulamalarla sulandırılır. Diğer taraftan, hukuk devletinde insan hak ve özgürlükleri hem işleyen demokrasinin hem de toplumun teminatı altındadır (İkinciöğulları, 1997: 13). Bu sayede yaşanacak insan hakları ihlalleri karşısında toplum rahatlıkla tepki gösterebilecektir.

Hukuk devleti ilkesine göre işleyen bir toplumda tabii hukukun gereği olarak temel hak ve özgürlüklere aykırı kanun üretilemez. Kanunlar yönetici elitin topluma hibe ettiği bir bağış değil; aksine toplumun kendi temsilcileri aracılığıyla tabii hukukun ışığı altında formüle ettiği kurallardır (Çaha, 2013).

Hukuka karşı ihlallerin arttığı toplumlarda toplumsal değerlerde aşınma, siyasal yaşamda yozlaşma, kamu kurum ve kuruluşlarında keyfi uygulamalarda ve yolsuzlukta artış yaşanır. Ülkemizin uluslararası alanda her yıl yayımlanan yolsuzluk raporlarında üst sıralarda yer alması hukuk devletinde görülen yozlaşmanın bir sonucudur.

Ülkemizde yolsuzluğun varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Hatta yolsuzluğun Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmesinin önündeki en önemli engel olduğu bile söylenilebilir. Yolsuzluk daha çok idari kurulların ve

düzenlemelerin yetersiz olduğu, hukukun üstünlüğü fikrinin gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görülmektedir (Altuğ, 2009/ TÜSİAD, 2005).

Hukuksuzluğun yaygın olduğu toplumlarda kentler sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştiği, yaşanabilir alanlardan yağmanın yasallaştığı alanlara dönüşür. İmar planları bir yap-boz tahtası haline gelir. Kentel mekanda "ranta dayalı bir demokrasi" doğar (Ekici, 1999). Bu ortamda siyasal yozlaşma ile plansız ve sağlıksız kentleşme bir bütünün iki parçası haline gelir. Doğal, tarihi ve kültürel değerler talan edilir. Kentli hakları askıya alınır. Ülkemizde kimi belediye başkanlarına yönelik yolsuzluk suçlamalarının havada uçuşması, medyada sıklıkla yer alan imar usulsüzlükleri hukuk kültürünün yerleşmemiş olmasının doğal sonuçlarıdır.

Hukuk devleti ilkesinin geri plana atıldığı bir toplumda şiddet eğilimi artar, bireysel hak ve özgürlükler kısıtlanır. Şiddetin egemen olduğu böyle bir ortamda yetiştirilen ve eğitilen kimseler, demokratik bir toplumun oluşmasına, dolayısıyla, hukuk devletinin gerçekleşmesine katkıda bulunamazlar. Böylesi bir toplumsal düzende en temel ilkeler bile kağıt üzerinde kalmaya mahkûmdur (Hafizoğulları, 2013: 7).

Hukukun ortadan kalmasıyla birlikte daha otoriter ve keyfi bir yönetim etkin hale gelirken, demokrasi gerilemeye başlar. Ülkede demokrasi görünürde var olsa da, toplumun ortak değerlerinin ve fikirlerinin kaybolmasıyla birlikte demokrasi için gereken toplumsal uzlaşma ortadan kalkar.

Türkiye'de Gezi Parkı olayları, Hrant Dink davası, İstanbul'un olimpiyatlara aday olması, Taksim camii projesi, 3. köprünün adı vb. onlarca toplumsal konuda toplumun hemen karşıt saflara bölünmesinin ve birbirini anlamak yerine suçlamaya başlamasının altında yatan neden de bu uzlaşmanın yok olmasıdır.

Hukuksuz bir toplumda temel hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılacağı korkusu toplumda yer etmeye başlar. Bu durum hem hukuk kültürünün bir kenara itilmesine neden olur hem de artan korku yeni korkuları besler. Korku kültürü toplumda egemen hale gelir. Bu ortamda herkes birbirinden çekinir. En ufak sorunlar bile bir gerginlik konusu olur. Yan gözle bakma, yol verme, gürlütu yapma, park yeri vb. anlamsız nedenlerle çıkan kavgalar her gün medyada yer almaktadır. Geçen yıl kocası tarafından öldürülen kadın sayısı 6, yararlanan kadın sayısı 234'dür (gazeteler.com, 02.03. 2013). Demokrasi her şeyden önce bireylerin birbirine saygı göstermesidir. Bu saygı bittiğinde anarşi başlar. Türkiye'de yaşanan da budur.

Türkiye'de spor müsabakaları şiddetin kol gezdiği etkinlikler haline gelmiştir. Spor artık şiddetle anılmaktadır. Futbol, yarattığı fanatizmle kendi sektörünü var etmektedir. Bu süreçte kulüp başkanları, futbolcular birer "idol" haline gelirken, gelir dağılımındaki adaletsizliğin beslediği yoksulluk karşısında gençler çıkış yolu olarak ya futbolcu olmayı ya da mafyaya katılmayı düşünmektedir.

Hukukun olmadığı, dolayısıyla toplumsal değerlerin üretilmediği bir toplumda eğitim hiçbir şey ifade etmez. Kimileri senelerce okuyup işsiz gezerken, yönetici elite yakın olanlar hemen işe girer, hatta üst düzey görevlere getirilir. Çalışkanlık, sabır, yardımlaşma, hukuka saygı, adalet, merhamet vb. değerler yerini paraya bırakır. Hukukun olmadığı bir toplumda, ayakta kalmak için daha fazla güç sahibi olmaktan başka çıkar yol yoktur. Daha fazla güç ise,

daha fazla mali kaynak demektir. Para toplumun üzerinde uzlaştığı tek değer haline gelir.

Üretmek değil tüketmek önemlidir. Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarının birer birer üretimden rant ekonomisine kayması boşuna değildir. Ülkede plaza, rezidans ve alış-veriş merkezlerinin sayısında adeta patlama yaşanmaktadır. Modayı takip etmek, markalı giyinmek, alış-veriş merkezlerinde gezinmek, onlarca kredi kartına sahip olmak toplumsal yaşamın odağına yerleşmiştir.

Türkiye'de kredi kartı sayısı 56 milyona, toplam banka kartı sayısı da 95 milyona yaklaşmıştır. Bankaların verdiği tüketici kredileri 230 milyar liranın üzerindedir. Türkiye'de halen 1,5 kişi ve 8,5 milyon kredi kartı icra takibindedir (haberform, 26.08.2013). Ülkemizde emek ve alın terine dayalı üretim fikri terk edilirken, demokrasi ve hukuka olan inançta gerilemektedir.

5. Sonuç

Demokratik bir hukuk devleti insanlığın ulaştığı en iyi yönetim biçimini ifade eder. Aslında bir ideal olan bu yönetim biçimine her toplumun aynı ölçüde ulaşabildiğini söylemek mümkün değildir. Kimi toplumlar diğerlerinden daha önde yer almakta, kimileri ise geride kalmaktadır.

Kuşkusuz, ülkeler arasındaki bu farkın oluşmasında toplumların hukuk kültürlerindeki farklılıklarının etkisi büyüktür. Her toplumda hukukun, toplumsal kuralların ve buna bağlı davranış biçimlerinin farklı bir işleyişi ve kültürel temelleri bulunmaktadır. Toplumların sahip olduğu bu farklı hukuk kültürü doğrudan ülkenin idari yapısını, birey-devlet ilişkisini ve toplumun evrensel hukuk değerlerine olan bakış açısını etkilemektedir. Bu nedenle bugün yaşadığımız hukuksal sorunların anlaşılması için hukuk kültürümüzün derinliklerine bakmamız gerekir.

Sivil toplum geleneğinin olmadığı, ataerkil aile yapısının baskın olduğu, uzun asırlar imparatorluklar olarak yönetilmiş toplumumuzda Osmanlı Devleti'nden kalma tebaa kültürünün gerek demokrasi gerekse hukuk devleti üzerinde etkisi kaçınılmazdır.

Cumhuriyet sonrası hızla dönüşen toplumumuz hızlı ve sağlıklı kentleşmenin her türlü sıkıntısını üzerinde taşımaktadır. Patronaj ilişkilere dayalı, popülist siyaset yapma biçimi hem yöneten-yönetilen arasındaki uçurumun daha da açılmasına neden olmakta hem de hukuk devletinin gerçek anlamda hayata geçirilmesinin önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür siyaset yapma biçimi değişmedikçe, başka bir deyişle, devlet rant dağıtıcı rolünden vazgeçmedikçe ne yurttaş kimliğine sahip sivil toplum ne de gerçek anlamda üretime dayalı bir ekonomik yapı kurmamız mümkün olmayacaktır.

Yapmamız gereken kanun devletinden hukuk devletine geçiş yapmak, devletin kutsallığı yerine insan hak ve özgürlüklerini koymaktır. Kanunlara ve kurallara eşitlik içinde uyulmalıdır. Devlet mutlaka rant ve ayrıcalık dağıtıcı rolünden vazgeçmelidir. Toplumda bu süreçte gerek katılım hakkını kullanarak gerekse yargı organları eliyle yargının bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması, saydam ve açık bir devletin varlığı konularında gereken özeni ve hassasiyeti göstermelidir. Bu yurttaş olmanın bir gereğidir.

Kaynaklar

Akyılmaz, Bahtiyar (2007), "Yargı Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk", Gazi Ün. Hukuk Fak. Dergisi, C. X1, S.1-2, S. 449-469.

Akyol, Taha (2000), "Khk Ve Hukuk", Milliyet, 16.08.2000.

Aliefendioğlu, Yılmaz (2001), "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti", Ankara Barosu Dergisi, S. 2, S. 29-68.

Altuğ, Figen (2009), Yerel Yönetimlerde Hizmetlerden Memnuniyet Ve Yolsuzluklar İstanbul Araştırması, İsmmmo Yayını, İstanbul.

Beder, Bülent - Altundiş, Mehmet (2009), "Yasama Ve Yürütme Fonksiyonlarının Yargı Bağımsızlığına Müdahalesi", Yasama Dergisi, S. 13, S. 85-121.

Canbazoglu, Kerem - Ayaydin, Dilhun (2011), "İmar Planlarının Yargısal Denetimi -1", Tbb Dergisi, S. 93, S. 239-281.

Canbazoglu, Kerem - Ayaydin, Dilhun (2011), "İmar Planlarının Yargısal Denetimi -2", Tbb Dergisi, S. 94, S. 295-328.

Çaha, Ömer (2013), Hukuk Devleti Ve Kanun Devleti, Www.Fatih.Edu.Tr/Omercaha/Makaleler, 10.08.2013.

Ekinci, Oktay (1999), Rant Demokrasisi Çöktü, Anahtar Yayınları, İstanbul.

Ergen, Cafer (2012), Danıştay İçtihatlarıyla İmar Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara.

Freidman, Lawrence M. (1996), "Hukuk Kültürü Ve Toplumsal Gelişme", İstanbul Ün. Sbf Dergisi, Çev.: M. Tevfik Özcan, S. 14, S. 27-36.

Hafizoğulları, Zeki (1996), "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni", Ankara Ün. Hukuk Fak. Dergisi, C. 45, S. 1-4, S. 3-23.

Hafizoğulları, Zeki (2004), "Hukuk Devleti Ve Türk Ceza Hukuku", Hukuk Kurultayı, Ankara Barosu, S. 1-7.

İba, Şeref (2011), "Ülkemizde 'Torba Kanun' Ve 'Temel Kanun' Uygulamaları", Ankara Barosu Dergisi, S. 1, S. 197-202.

İkinciogulları, Firuzan (1997), "Hukuk Devleti", Gazi Ün. Hukuk Fak. Dergisi, C. 1, S. 1, S. 13-16.

Kalabalık, Halil (2002), İmar Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara.

Karasu, Mithat Arman (2009), Kente Karşı Suç, Savaş Yayınları, Ankara.

Karasu, Mithat Arman (2011), "Özelleştirme İdaresinin İmar Yetkileri", Çağdaş Yerel Yönetimler, C. 20, S. 2. S. 27-53.

Keleş, Ruşen (2012), Kentleşme Politikası, 12. B., İmge Kitabevi, Ankara.

Laçiner, Ömer (2006), "Türkiye'de 'Adalet' Ve 'Hukuk' Kültürü", Birikim, S. 202, S. 3-7.

Ozansoy, Cüneyt (2009), "İdare Hukukunun Arka Bahçesi Olarak 'İdare Kültürü'", Danıştay Ve İdari Yargı Günü Sempozyumu, 12 Mayıs 2008, Danıştay Yayın No: 77, S. 37-40.

Özden, Yekta Güngör (1991), "Hukuka Saygı", Ankara Ün. Sbf Dergisi, C. 46, S.1, S. 355-367.

Özkorkurt, Nevin Ünal (2008), "Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı'da Ve Günümüz Türkiye'sinde Yargıya Genel Bir Bakış", Ankara Ün. Sbf Dergisi, C. 57, S.1, S. 225-242.

Sayan, İpek Özkal (2008), "Türkiye'de Yargı Bağımsızlığı Sorunu", Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz, Yıl 4, S. 2, S. 44-73.

Selçuk, Sami (1997), "Yargı Bağımsızlığı", Tbb Dergisi, S. 2, S. 223-237.

Sümer, Neslihan (1998), "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk", Ankara Ün. Dil Ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi, C. 38, S. 1-2, S. 313-321.

Tüsiad (2005), Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik, Tüsiad Yayını, İstanbul.

Ulutaş, Birgül (2009), "Türkiye'de İdari Yargı Kararlarının Uygulanmasındaki Güçlükler", Eğitim Toplum Bilim, C. 7, S. 28, S. 21-35.

Yüksel, Mehmet (2002), "Modernleşme Bağlamında Hukuk Ve Etik İlişisine Sosyolojik Bir Bakış", Ankara Ün. Sbf Dergisi, C. 57, S. 1, S. 177-195.

Yüksel, Mehmet (2012), "Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış", İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi, S. 35, S. 1-18.